

BEATA MIKOŁAJCZYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-6421-6335

KAROLINA WALISZEWSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-7578-3439

JAROSŁAW APTACY

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-5431-672X

„Licencja do nauczania” czyli *Lehrbefugnis* i *Lehrbefähigung* w tłumaczeniu maszynowym

“License to Teach” or *Lehrbefugnis* and *Lehrbefähigung* in Machine Translation

Abstract

The subject of this article is the machine translation (MT) of the German terms *Lehrbefugnis* (“authorisation to teach”) and *Lehrbefähigung* (“teaching qualification”) into Polish. After highlighting the role of these terms in international academic careers, their semantics are described and basic information about the principles of MT are outlined. The structural equivalents of German terms in Polish and typical mistakes made by translators are also discussed. The analysis concludes that translators are not yet able to translate such specific terms correctly, therefore further work (also of a linguistic nature) is necessary to improve the quality of translations, e.g. by supplementing lexical resources.

Keywords: machine translations, specialist terminology, German and Polish law on science and higher education, scientific advancement, principles of habilitation

1. Wprowadzenie

184

Ostatnia dekada to czas silnej globalizacji nauki. Jednym z jej przejawów jest rosnąca mobilność naukowców. Coraz większa liczba naukowców decyduje się na zdobywanie stopni naukowych w uczelniach zagranicznych. Z punktu widzenia kandydatów do (kolejnego) stopnia naukowego – poza odpowiednim dorobkiem naukowym konieczna jest znajomość właściwych procedur oraz związanych z awansem uprawnień. Procedury awansowe są w poszczególnych krajach odmienne i wynikają wprost z krajowych przepisów prawnych (np. ustaw). Uregulowania te z jednej strony sięgają do odpowiednich dla danego kraju tradycji akademickich, z drugiej zaś są efektem bieżących ustaleń wynikających z polityki naukowej danego państwa.

Prezentowane w niniejszym artykule wyniki są rezultatem naszego lingwistycznego zainteresowania regulaminami (ordynacjami) habilitacyjnymi w Polsce oraz Niemczech (por. Mikołajczyk, Aptacy 2015a, 2015b, 2016, 2017).

Niemiecka tradycja akademicka doprowadziła do silnej decentralizacji procedur habilitacyjnych. Zasady uzyskiwania stopnia doktora habilitowanego regulowane są najczęściej na poziomie wydziału. Tak więc kandydaci chcący habilitować się w Niemczech konfrontowani są z istnieniem licznych regulaminów habilitacyjnych w danej dyscyplinie nauki, gdyż wiele z wydziałów (w różnym stopniu) w odmienny sposób definiuje swoje wymagania, etapy, procedury oraz uprawnienia związane ze zdobyciem habilitacji. Dobra orientacja kandydatów w zapisach konkretnych regulaminów jest niezbędna dla ważnych ustaleń o charakterze strategicznym: pozwala im na dokonanie krytycznej oceny swojego dorobku z jednej strony, z drugiej zaś często może być podstawą do podjęcia decyzji o tym, gdzie (na jakim uniwersytecie, jakim wydziale) procedurę taką będą inicjować. Z punktu widzenia kandydatów niezwykle istotny jest zatem dostęp do rzetelnych informacji.

Uniwersytety niemieckie gwarantują powszechny dostęp do regulaminów habilitacyjnych, które umieszczają na swoich stronach domowych. Strony te mają zazwyczaj dwie wersje językowe, podstawową - wersję niemieckojęzyczną i nie identyczną, ale silnie rozbudowaną wersję angielskojęzyczną, na której publikowane są także wybrane dokumenty, np. regulaminy studiów. Jednak regulaminy habilitacyjne – przypuszczalnie z powodu stosunkowo wąskiej grupy osób zainteresowanych – podawane są do publicznej wiadomości w większości przypadków w wersji oryginalnej (np. tak postępuje Uniwersytet w Hamburgu, uczelnia z dużą liczbą doktorantów i badaczy pochodzących z całego świata). Zatem potencjalni habilitanci spoza Niemiec nieznający języka niemieckiego (przypomnijmy, że w większości dyscyplin nauk ścisłych, technicznych, także społecznych, badania prowadzone i publikowane są w języku angielskim) lub znający go słabo mogą skorzystać w celu wstępnego zorientowania¹ się w obowiązujących zasadach z tłumaczenia regulaminu i posłużyć się dostępnymi w Internecie bezpłatnymi translatorami. Na wybranych leksemach chcemy zatem sprawdzić, jakie ekwiwalenty tłumaczeniowe proponują polskojęzycznemu użytkownikowi owe translatory oraz dowiedzieć się, czy uzyskane w ten sposób wyniki tłumaczenia mogą zostać uznane za adekwatne. Celem niniejszej pracy jest zatem diagnoza, czyli analityczne wskazanie na problemy pojawiające się w tłumaczeniu maszynowym wybranych pojęć komunikacji specjalistycznej (w naszym przypadku użytych w jednym gatunku tekstu), a celami kolejnych etapów badań mogą być np. określenie i/lub klasyfikacja zdiagnozowanych problemów translacyjnych.

1 W niniejszej pracy koncentrujemy się na tzw. tłumaczeniu nieprofesjonalnym (orientacyjnym, wstępnym), a nie tłumaczeniu profesjonalnym, stąd pomijany jest specyficzny dla tego rodzaju tłumaczenia etap postedykcji.

W niniejszym artykule koncentrujemy się na dwóch niemieckich pojęciach *Lehrbefähigung* (poniżej LBE) i *Lehrbefugnis* (poniżej LBU) występujących wyłącznie w prawnym kontekście procedury habilitacyjnej. Pojęcia te pojawiają się zarówno w regulaminach habilitacyjnych, jak i na dyplomach, a związane są z zakresem uprawnień powiązanych z uzyskaniem habilitacji w danej jednostce.

2. Semantyka LBE i LBU oraz ich polskie odpowiedniki

Według Eversa (1982: 454) LBE jest formalnym dowodem zdolności naukowo-dydaktycznych, który podlega ocenie w postępowaniu habilitacyjnym, natomiast LBU, które można uzyskać w drodze habilitacji lub aktu nadania, upoważnia do wykładania i prowadzenia zajęć dydaktycznych na uczelni wyższej. Wyniki naszej analizy znaczenia tych pojęć pozwalają na następujące syntetyczne podsumowanie (szczegółowa analiza semantyczna obu pojęć por. Mikołajczyk, Aptacy 2015b):

- a) Sytuacja w odniesieniu do LBU zdaje się jednoznaczna, pojęcie to jest używane jako certyfikat, potwierdzenie wydawane przez wydział uczelni lub jednostkę równorzędną. Znajduje to również odzwierciedlenie w czasownikach, które pojawiają się razem z LBU, takich jak np. *ubiegać się* (*anstreben*), *posiadać* (*besitzen*), *przyznać* (*verleihen*) i *zdobyć* (*erwerben*). LBU może przestać obowiązywać lub może wygasnąć pod wskazanymi warunkami. W niektórych wypadkach określenie *venia legendi* jest używane jako synonim LBU. Kandydat może ubiegać się o LBU, LBU może być mu nadane automatycznie po uzyskaniu habilitacji, lub nie jest to określone w tekście regulaminu, ale z kontekstu można wywnioskować, że jest to kwestia uprawnień do samodzielnego prowadzenia zajęć dydaktycznych.
- b) LBE w większości przypadków jest tożsame z habilitacją i jest inherentną cechą kandydata. Jest on jej posiadaczem, niezależnie od tego, czy będzie to ustalone w procesie formalnym. Co zaskakujące, często można znaleźć konteksty, w których LBE występuje z czasownikami, które gdzie indziej kolokują z LBU, np. *przyznać* (*erteilen*), *pozbawić* (*entziehen*, *widerrufen*) itp., ponadto w niektórych regulaminach LBE jest – podobnie jak LBU – utożsamiane z *venia legendi*. Z tego wynika, że LBE nie musi być inherentną cechą kandydata, lecz formalnym potwierdzeniem szczególnych kwalifikacji. Nie wydaje się to być poprawną interpretacją i prawdopodobnie można to wytłumaczyć pewnym skrótem myślowym: to, co jest przyznawane lub cofane, to nie samo LBE, ale zaświadczenie o potwierdzeniu LBE (por. Mikołajczyk, Aptacy 2016).

Tłumaczenie obu pojęć na język polski przysparza trudności profesjonalnym tłumaczom. Zarówno w poświadczonych tłumaczeniach dyplomów jak i regulaminów habilitacyjnych (por. Mikołajczyk, Aptacy 2016) znaleźć można różne (nie zawsze w pełni ekwiwalentne) ich odpowiedniki. Oznacza to, że brakuje jednego ustalonego polskiego ekwiwalentu (np. propozycji słownikowej), a tłumaczowi pozostaje własna kreatywność wspomagana znajomością znaczenia pojęć wyjściowych oraz ich funkcjonowania w domenie komunikacyjnej, czyli znajomości zróżnicowanych zasad prawa. Szczególnie problematyczne okazało się LBE, które tłumaczone było najczęściej na trzy sposoby, jako *kwalifikacje do nauczania*, *uprawnienia do wykonywania zawodu nauczycielskiego* oraz *venia legendi*. Oba pierwsze trudno uznać za ekwiwalenty, zważywszy na semantykę pojęcia wyjściowego. Natomiast fraza *venia legendi* od lat nie znajduje zastosowania w polskim prawie (por. Wojtczak 2014), choć zgodnie z naszym doświadczeniem

używana jest potocznie w środowisku akademickim. Byłaby ona zatem dobrym rozwiązaniem przy tłumaczeniach na potrzeby nieformalnego zorientowania się w treści dokumentów, ale nie może być składnikiem tłumaczenia poświadczanego.

3. Tłumaczenia maszynowe

3.1. Uwagi ogólne

Tłumaczenia maszynowe (MT, *Machine Translation*) to dziedzina językoznawstwa komputerowego, zajmująca się zastosowaniem przetwarzania języka naturalnego (NLP, *Natural Language Processing*), w celu automatycznego tłumaczenia tekstu (lub mowy) z jednego języka naturalnego na drugi (por. Kozłowski 2011: 64). Zapoczątkowane w latach 50-tych XX w. wraz z pojawieniem się komputerów, tłumaczenie maszynowe może być również określane jako tłumaczenie zautomatyzowane (*automated translation*), automatyczne (*automatic translation*), lub błyskawiczne (*instant translation*)². Odbywa się ono bez żadnej ingerencji człowieka – program otrzymuje tekst źródłowy i na jego podstawie z pomocą algorytmów generuje tekst w języku docelowym. Najczęściej dzieje się to za pomocą: a. systemów opartych na regułach, b. systemów statystycznych lub c. systemów neuronowych³. Systemy oparte na regułach (RBMT – *Rule-based Machine Translation*) wykorzystują kombinację reguł językowych i gramatycznych oraz słowniki zawierające powszechnie używane słowa, ewentualnie słowniki z terminologią specjalistyczną dla określonych branż lub dyscyplin. Efektem pracy tych systemów są zwykle spójne tłumaczenia z dokładną terminologią.

Systemy statystyczne (SBMT, *Statistics-Based Machine Translation*), w odróżnieniu od RBMT, nie posiadają wiedzy o regułach językowych. Analizując duże ilości danych dla każdej pary językowej, „uczą się” tłumaczeń. W efekcie końcowym tłumaczenia oparte na systemach statystycznych są bardziej płynne, ale mniej spójne.

Coraz większą uwagę badaczy oraz programistów MT skupiają obecnie komponenty neurolingwistyczne, wykorzystywane w najnowszych systemach tłumaczeń maszynowych. Neuronowe tłumaczenie maszynowe (NMT, *Neural Machine Translation*) to nowe podejście, wzorowane na pracy ludzkiego mózgu. Programy komputerowe za pomocą jednej dużej sieci neuronowej uczą się rozpoznawać wzorce, dając podstawę algorytmom uczenia głębokiego (*deep learning*)⁴. NMT wykazują lepsze wyniki tłumaczenia w wielu parach językowych w porównaniu z podejściem statystycznym opartym jedynie na frazach⁵. Dzięki silnikom neuronowym wyniki tłumaczenia maszynowego brzmią bardziej naturalnie. Giganci technologiczni, tacy jak Google, Microsoft czy DeepL wykorzystują już procesy uczenia

2 <https://www.trados.com/solutions/machine-translation/> [data dostępu: 09.03.2022].

3 <https://www.trados.com/solutions/machine-translation/> [data dostępu: 09.03.2022].

4 <https://www.ibm.com/cloud/learn/deep-learning> [data dostępu: 09.03.2022].

5 <https://www.trados.com/solutions/machine-translation/> [data dostępu: 09.03.2022].

maszynowego w swoich systemach. Microsoft chce przykładowo do 2026 roku osiągnąć jakość tłumaczeń maszynowych porównywalną z tłumaczeniami ludzkimi dla wszystkich języków europejskich⁶.

Tłumaczenia maszynowe mogą być wykorzystywane w rozmaity sposób (por. Hofmann-Delbor, Bartnicka 2017: 143–144). Głównie stosuje się je do szybkiego zorientowania się, o co chodzi w tekście źródłowym, napisanym w języku obcym. Obecnie na rynku oprócz Google Translate oraz Bing (znanego również jako Microsoft Translate) znaleźć można wiele innych popularnych ogólnodostępnych systemów, takich jak np. Systran czy Yandex. Tłumaczenia maszynowe używane są także w zastosowaniach biznesowych w celu obniżenia kosztów. Jako przykład służyć mogą strony internetowe z interfejsem tłumaczonym maszynowo na wiele języków. Tłumaczenia maszynowe mogą także stanowić surowy materiał dla tłumaczy profesjonalnych. Efekt końcowy tłumaczenia zależy w takim wypadku od kompetencji i nakładu pracy tłumacza (czyli postędy); maszyna ma jedynie przyspieszyć i usprawnić proces tłumaczenia. Praca z tłumaczeniem maszynowym pozwala na zwiększenie produktywności tłumacza poprzez przetwarzanie większej ilości treści w krótszym czasie.

3.2. LBE i LBU w tłumaczeniach maszynowych - analiza

Do naszej analizy użyliśmy ogólnodostępnych bezpłatnych translatorów popularnych dostawców usług tłumaczenia maszynowego: Bing Translator [*Microsoft Translator*], DeepL, Tłumacz Google [*Google Translate*], SYSTRAN oraz Yandex Translate. Są to usługi online zajmujące się maszynowym tłumaczeniem słów, tekstów i całych stron internetowych. Wszystkie z wybranych translatorów znalazły się w raporcie oceniającym silniki tłumaczeń maszynowych *Independent Multi-Domain Evaluation of Machine Translation Engines Intento 2021*⁷.

Analizie poddaliśmy 29 regulaminów habilitacyjnych niemieckich uczelni wyższych, z których wybraliśmy paragrafy zawierające leksemę *Lehrbefähigung* oraz *Lehrbefugnis*. Wybrane fragmenty przetłumaczone zostały maszynowo za pomocą wyżej wymienionych translatorów. Wyniki tłumaczenia zestawiliśmy i porównaliśmy ze sobą. Analiza przeprowadzona została trzystopniowo: należało rozważyć, co jest poprawne, co jest szumem semantycznym, tj. przeszkodą w procesie komunikacji wynikającą z (nie) zamierzonego złego użycia znaczenia przez nadawcę, zakłócającego precyzyjne odcodowanie komunikatu przez odbiorcę (por. Jandt 2018: 83, G-8), a co rzeczywistym błędem. W tym celu w pierwszym kroku skupiliśmy się na odrzuceniu z zebranego materiału analitycznego wyników tłumaczeń, które naszym zdaniem wydały się nieprzystające semantycznie i z którymi maszyny absolutnie sobie nie poradziły. W grupie tej znalazły się odpowiedniki LBU błędnie przetłumaczone jako *organ* [*dydaktyczny, prowadzący szkolenie, nauczycielski, pedagogiczny*], *instytucja* [*dydaktyczna*], *władza* [*dydaktyczna, nauczycielska, pedagogiczna*], *stanowisko* [*dydaktyczne*]. 60% odrzuconych tłumaczeń pochodziło z translatora Bing, 30% wynikało z tłumaczenia dostarczonego przez Systran, 10% braku ekwiwalencji semantycznej wykazał Yandex.

6 From AI and data science to cryptography: Microsoft researchers offer 16 predictions for '16 - Stories [data dostępu: 09.03.2022].

7 https://try.inten.to/machine-translation-report-2021/?_ga=2.180351404.963092861.1646861897-929661454.1646861897&_gl=1*1k78mpf*_ga*OTI5NjYxNDU0LjE2NDY4NjE4OTc.*_ga_8ER1RD0745*MTY0Njg2MjAwMy4xLjEuMTY0Njg2MjgzMi4w [data dostępu: 09.03.2022].

Drugą grupę stanowiły wyniki tłumaczeń, które wprawdzie całkowicie błędne nie były, jednak wykazywały jedynie częściową ekwiwalencję semantyczną, równoważną wprawdzie w odniesieniu do członu określanego, błędną zaś w odniesieniu do członu określającego. Częściowo ekwiwalentne wyniki tłumaczenia spośród analizowanych translatorów wykazał jedynie Yandex, który LBE tłumaczył jako *możliwości/umiejętności/zdolność uczenia się*. Błędnie rozpoznany został człon określający złożenia *lehr-*wskazujący na nauczanie, a nie uczenie się (niem. *lern-*).

W wyniku wstępnej analizy odrzuciliśmy także wyrażenia niespecyficzne dla badanego obszaru komunikacyjnego, które okazały się nie przystawać do kontekstu. Tłumacz Google tłumaczył LBU jako *licencja* [na nauczanie, na prowadzenie zajęć]. O ile *licencja* w znaczeniu zezwolenia byłaby akceptowalna w ogólnym użyciu, nie jest stosowana w akademickim obszarze komunikacyjnym. Nie jest to jednak rzeczywisty błąd, tylko szum utrudniający odbiorcy właściwe zrozumienie komunikatu. Jedynie znajomość kontekstu i wiedza tłumacza pozwalają dookreślić znaczenie i znaleźć odpowiedni ekwiwalent. Pozostałe wyniki tłumaczenia zostały uznane za adekwatne i poddane dalszej analizie.

W grupie odpowiedników wykazujących bliskość semantyczną w stosunku do oryginału znajduje się stosunkowo duża liczba zaproponowanych ekwiwalentów (por. tabela 1) Żaden z translatorów semantycznie nie różnicuje w zdecydowany sposób obu wyjściowych pojęć, przy obu pojawiają się propozycje tłumaczenia nawiązujące do dwóch odrębnych klas semantycznych:

- a) “certyfikat”, czy zewnętrzne wskazanie podmiotu do tego uprawnionego (wydziału) na nabycie przez habilitanta praw do kształcenia studentów w danej dyscyplinie naukowej;
- b) uzyskanie pewnego zestawu cech – wiedzy, umiejętności, a także kompetencji (mówiąc językiem Europejskich Ram Kwalifikacji) przez habilitanta. Zatem pojęcie użyte w dokumencie traktować należy jako opis sylwetki habilitanta w odniesieniu do wykonywania zawodu nauczyciela akademickiego.

Tabela 1. Ekwiwalenty tłumaczeniowe LBU i LBE (znaczenie podstawowe) [opracowanie własne].

pojęcie wyjściowe	ekwiwalent tłumaczeniowy wskazujący na	
	certyfikację zewnętrzną	zestaw cech osobowych
Lehrbefugnis	uprawnienia (wszystkie translatory) upoważnienie (DeepL) zezwozenie (DeepL) prawo do (Google, Yandex) licencja (Systran, Google)	zdolność (Yandex, Systran)
Lehrbefähigung	kwalifikacje (Yandex) uprawnienia (DeepL, Google)	kompetencje (Bing) umiejętności (Bing, Systran, Yandex) zdolność (Bing, Yandex)

Zasadnicze znaczenie LBU, czyli otrzymanie przez habilitanta „upoważnienia” do wykonywania pewnych czynności, zostało przez większość translatorów uchwycone właściwie. Wynika to z ich

właściwej identyfikacji podstawy słowotwórczej złożenia *-begufnis*. Jedynie Yandex zignorował w procesie tłumaczenia bazę słowotwórczą pojęcia wyjściowego i przy tłumaczeniu kierował się komponentem *lehr-*, stąd pojawiły się zupełnie nietrafione propozycje tłumaczeń w postaci *nauczanie* i *szkolenie*. Natomiast w przypadku LBE translatory umieszczają jego znaczenie w obu kategoriach, nie można zauważyć widocznej tendencji wskazującej na preferowanie jednej kategorii semantycznej. Także w tym przypadku punktem wyjścia jest próba tłumaczenia podstawy słowotwórczej. Ponadto przy próbach tłumaczenia LBE dają się zauważyć przypadki, w których na dobór ekwiwalentu silny wpływ ma komponent *lehr-*. I te próby uznać należy za nieudane, gdyż prowadzą do wskazania błędnych propozycji: *wykształcenie* (Systran), *samodzielne nauczanie* (Yandex).

W przypadku odpowiedników komponentu *lehr-* występujących w polskich frazach nominalnych w funkcji przydawki (por. tabela 2 i 3), uznać można, że jest ona w zasadzie dla badanych translatorów identyfikowalna. Tylko w jednym przypadku zaproponowano tłumaczenie rozszerzające zakres semantyczny oryginału: *kwalfikacje zawodowe*. W innych przypadkach tłumaczenia oscylują wokół czynności związanych z działalnością dydaktyczną: *nauczanie, kształcenie, (umiejętności), pedagogiczne, szkolenie*. Większość z translatorów nie radzi sobie jednak ze specyfiką kształcenia akademickiego, np. *szkolenie* jako propozycja tłumaczenia jest pojęciem nie wchodzącym w zakres dydaktyki akademickiej; większość użytych odpowiedników (*nauczania, dydaktyka, kształcenia*) jest adekwatna, choć mają one charakter niespecyficzny dla szkolnictwa wyższego; mogą zostać zastosowane także do innych etapów i obszarów edukacyjnych. Tylko dwa translatory proponują sformułowania typowe dla kształcenia akademickiego: *prowadzenie zajęć dydaktycznych*.

Tabela 2. Ekwiwalenty tłumaczeniowe komponentu *Lehr-* w LBU [opracowanie własne].

Lehrbefugnis				
uprawnienia	zezwozenie	upoważnienie	prawo	licencja
szkoleniowe	do nauczania	do nauczania	do nauczania	na nauczanie
pedagogiczne	na prowadzenie zajęć			na prowadzenie zajęć
do nauczania				
dydaktyczna				
do prowadzenia zajęć				
do prowadzenia zajęć dydaktycznych				
do prowadzenia zajęć dydaktycznych w określonym przedmiocie				

Tabela 3. Ekwiwalenty tłumaczeniowe komponentu *Lehr-* w LBE [opracowanie własne].

Lehrbefähigung					
kwalfikacje	uprawnienia	zdolności	kompetencje	umiejętności	wykształcenie
zawodowe	nauczyciela	nauczania	dydaktyczne	szkolenia	dydaktyczne
szkoleniowe	pedagogiczne	dydaktyczne		kształcenia	
pedagogiczne	dydaktyczne			dydaktyczne	
dydaktyczne					
do nauczania					
nauczania					
nauczycielskie					
nauczyciela					

4. Odpowiedniki strukturalne LBE i LBU

W tym fragmencie zestawiono najczęstsze typy strukturalne odpowiedników niemieckich pojęć w języku polskim:

a) odpowiedniki LBE

Typ **1a.** [..._N [...]_{AP}]_{NP}: [kwalfikacje_N [dydaktyczne]_{AP}]_{NP}

LBE w języku niemieckim to złożenie podrzędno-nadrzędne, któremu w języku polskim z reguły odpowiada grupa wyrazowa w funkcji leksemu (niem. Wortgruppenlexem). Ponieważ w języku niemieckim jest to złożenie nominalne, jednym z odpowiedników w języku polskim jest rzeczownik z postpozycyjnym przymiotnikiem w funkcji klasyfikacyjnej, co tłumacze w doskonałej większości rozpoznały. Obok *kwalfikacji dydaktycznych* pojawiły się m.in. następujące ekwiwalenty LBE: *kompetencje dydaktyczne*, *umiejętności dydaktyczne*, *kwalfikacje nauczycielskie*, *kwalfikacje pedagogiczne*, *kwalfikacje zawodowe*.

Typ **1b.** [[...]_{AP}] ..._N]_{NP}: [[samodzielnego]_{AP}] nauczania_N], – znacznie rzadziej przymiotnik występuje w prepozycji, gdyż zwykle w tej pozycji posiada on funkcję zwykłej przydawki ornatywnej, a nie klasyfikującej.

Typ **2.** [..._N [...]_P [...]_{NP}]_{PP}]_{NP} [kwalfikacji_N [do]_P [nauczania]_{NP}]_{PP}]_{NP}

Fraza modyfikująca (determinans) może mieć też postać frazy przyimkowej, przy czym odpowiednik *-befähigung* (kwalfikacje) jest rdzeniem frazy, a PP jego komplementem.

Typ **3.** [..._N [...]_{NP}]_{NP} [kwalfikacji_N [nauczyciela]_{NP}]_{NP}

Często pojawia się także typowa modyfikacja za pomocą frazy nominalnej w dopełniaczu: *kwalfikacje nauczania*, *umiejętności nauczania*, *umiejętności uczenia się*, *uprawnienia nauczyciela*, *zdolności nauczania*.

Typ 4. [..._D [..._N]_{NP} [tych_D [kwalifikacji_N]_{NP}] – nawiązanie anaforyczne, system rozpoznał koreferentny rzeczownik, który postanowił zastąpić frazą nominalną z determinatorem.

b) Odpowiedniki LBU

Opisy typów 1 i 2 byłyby tożsame z powyższymi, dlatego ograniczymy się jedynie do wyliczenia rodzajów konstrukcji i poprzemy je przykładami.

Typ 1. [..._N [...]_{AP}]_{NP}: *kompetencje dydaktyczne, możliwości dydaktyczne, organ nauczycielski, uprawnienia dydaktyczne, uprawnienia szkoleniowe, zdolność dydaktyczna.*

Typ 2. [..._N [..._P [...]_{NP}]_{PP}]_{NP}: *licencja na nauczanie, licencja na prowadzenie zajęć, prawa do nauczania, upoważnienia do nauczania, uprawnienie do nauczania, uprawnienia do prowadzenia zajęć (dydaktycznych), zdolność do nauczania, zezwolenia na nauczanie, zezwolenie na prowadzenie zajęć.*

[..._N [...]_{NP}]_{NP}: *władza nauczyciela, zakresu nauczania.*

5. Dewiacje

5.1. Składnia

- Sprzeczności z gramatyką uniwersalną

Translatory wygenerowały konstrukcje, których składnia stoi w sprzeczności z gramatyką uniwersalną, choćby z zasadą endocentryczności fraz czy wysyceniem obligatoryjnych pozycji argumentowych, dlatego poniższe konstrukcje są nieprzetwarzalne kognitywnie.

Bing: (i) *Poprzez przekazanie certyfikatu habilitacyjnego przeprowadza się habilitację, a organ dydaktyczny,* (ii) *Przyznane, Wygaśnięcie, wycofanie i odwołanie organu pedagogi zawodu*

DeepL: *unieważnienie zezwolenia na nauczanie upoważnienie do nauczania*

Google: *cofnięcie uprawnienia licencja na nauczanie*

Systran: *aby decyzja nie została wydana zostać zakwalifikowanym,*

Yandex: (i) *uchylenie zdolności dydaktycznej zdolności,* (ii) *po decyzji Komisji doktorskiej o konferencji naukowej i praktycznej uprawnienia dydaktyczne Habilitandin lub doktorantów znaleźć przyznawane przez Rektora lub Dziekana aktu doktorskiego.*

- Niekompletna komplementacja

Problemy z interpretacją pojawiają się również w sytuacji, gdzie występuje niekompletna komplementacja rdzenia frazy (w nawiasach wskazujemy na brakujące elementy):

Bing: (i) *Powiększona Rada Wydziałów może, w przypadku osób, które posiadały odpowiednie kompetencje dydaktyczne lub (co?) dydaktyczne na innej uczelni,* (ii) *Habilitand lub habilitator mają*

możliwość, w razie potrzeby, wygłosić publiczny wykład na temat rozpoczęcia (**czego?**) przez organ dydaktyczny

DeepL: w dziedzinie, w odniesieniu do której (**kto?**) ubiega się o uprawnienia do nauczania

Google: (i) przedmiotu, na który (**kto?**) ubiega się o uprawnienia do nauczania, (ii) z zakresu przedmiotów, dla których (**kto?**) ubiega się o uprawnienia pedagogiczne

Systran: (i) Kandydat określa dziedzinę studiów, dla której ma zostać ustalony dydaktyczny (**co?**), (ii) cofnięcie (**czego?**) i cofnięcie kwalifikacji i cofnięcie nauczanie

- Rekcja

Do najczęstszych błędów należą:

Bing: (i) określenia zdolności nauczania i cofnięcia **Autorytet dydaktyczny** (mianownik / biernik zamiast dopełniacza),

Systran: cofnięcie i cofnięcie kwalifikacji i cofnięcie **nauczanie** (mianownik / biernik zamiast dopełniacza),

Yandex: (i) dla której prawo **uczyć** (bezokolicznik zamiast PP_{do}: prawo do) powinien być nagrodzony, (ii) Rada specjalizacji może pozbawić **uprawnienia nauczycielskie** (mianownik / biernik zamiast dopełniacza) decyzją.

- Kongruencja

Błędy w związku zgody:

Bing: (i) Władza **nauczycielski** (r.m. zamiast r.ż.) (ii) Władza **dydaktyczną** (biernik / narzędnik zamiast mianownika), (iii) z dziedziny **pożądanego organu dydaktycznej** (r.ż. zamiast r.m.), (iv) **organu dydaktycznej** (r.ż. zamiast r.m.).

- Błędna identyfikacja funkcji składniowych

Bing: (i) niem. *Fachgebiet, für das die Lehrbefugnis angestrebt wird* = dziedzinie, w odniesieniu do której ubiega się organ dydaktyczny, (ii) niem. *Fach, für das die Lehrbefugnis angestrebt wird* = w temacie, w odniesieniu do którego ubiega się organ dydaktyczny

W (i) oraz (ii) *organ dydaktyczny* występuje tutaj w funkcji podmiotu zamiast dopełnienia przyimkowego: *ktoś ubiega się o coś*, forma bierna czasownika niemieckiego została zastąpiona formą bezosobową w języku polskim, po czym powierzchniowy podmiot zdania biernego został umieszczony w pozycji podmiotu czasownika bezosobowego.

5.2. Błędna identyfikacja formy adresatywnej

Bing: niem. *Bei fachlich einschlägiger Lehrbefugnis kann auf Antrag eine Umhabilitation von einer anderen wissenschaftlichen Hochschule erfolgen.* = Jeśli masz odpowiednią licencję pedagogiczną, możesz ubiegać się o rehabilitację na innej uczelni akademickiej.

Forma 2 osoby jest w tego typu tekstach niedopuszczalna, nie ma też żadnych wskazówek gramatycznych w tekście niemieckim, aby użyć formy „ty”.

6. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wyraźnie wskazuje, że tłumacze poddane badaniu nie są jeszcze wyposażone w dane umożliwiające im właściwe tłumaczenia – dodajmy dość specyficznych i stosunkowo rzadko występujących – pojęć specjalistycznych. W analizowanym materiale pojawiły się propozycje tłumaczeń zdecydowanie odległe od pojęć wyjściowych, czyli niewłaściwie oddające ich znaczenie. W przypadku bliskich znaczeniowo tłumaczeń zauważyć można podobne problemy tłumaczy jak i tłumaczy profesjonalnych (Mikołajczyk, Aptacy 2016). Zauważalny jest podobny „rozrzut” znaczeń podstawowych (certyfikat – zestaw cech ludzkich), natomiast właściwe dobranie przydawek. Tłumacze w przeciwieństwie do tłumaczy nie stosują pojęcia *venia legendi*. Jest ono „jak się wydaje” zbyt specyficzne, używane w zbyt wąskim obszarze komunikacyjnym, aby zasoby leksykalne tłumaczy je posiadały. Elementem zdecydowanie działającym na „niekorzyść” tłumaczy są liczne błędy i uszczerbki gramatyczne, szczególnie w zakresie struktury zdania, np. w tłumaczeniu źródłowych konstrukcji w stronie biernej. Nie są one związane ze specyfiką badanego obszaru komunikacyjnego, lecz wynikają z błędnych interpretacji strukturalnych właściwości języka niemieckiego.

Prowadzi to wniosku generalnego, że konieczna jest dalsza intensywna praca (także lingwistyczno-analityczna) nad jakością tłumaczy, szczególnie uwzględniająca wzbogacanie ich zasobów leksykalnych oraz precyzyjnych ustaleń dotyczących semantyki i pragmatyki terminów zawartych w tych zasobach, także w tak specyficznych obszarach jak teksty specjalistyczne, np. teksty regulaminów.

Bibliografia

- Evers, Hans-Ulrich (1982) „Lehrbefähigung und Lehrbefugnis”. [W:] Christian Flämig, Volker Grellert, Otto Kimminich, Ernst-Joachim Meus, Hans Heinrich Rupp, Dieter Scheven, Hermann Josef Schuster, Friedrich Graf Stenbock-Fermor (red.) *Handbuch der Wissenschaften*. Berlin, Heidelberg: Springer Verlag; 453–476.
- Hofmann-Delbor, Agenor, Marta Bartnicka, (2017) *Programiści i tłumacze. Wprowadzenie do lokalizacji oprogramowania*. Gliwice: Helion.
- Jandt, Fred E. (2018) *An Introduction to Intercultural Communication: identities in a global community*. Thousand Oaks. California: SAGE Publications Inc.
- Kozłowski, Sebastian (2011) „Co to jest tłumaczenie maszynowe?” [W:] *Wayback Machine*; 63–93. [Na:] http://kf.mish.uw.edu.pl/kog/kog_seb.pdf [data dostępu: 09.03.2022].
- Mikołajczyk, Beata, Jarosław Aptacy (2015a) „Das Gesuch um Zulassung zur Habilitation ist an den Dekan zu richten. Sprachliche Realisierung des VERPFLICHTENS in Habilitationsordnungen. Dargestellt an den Habilitationsordnungen der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel”. [W:] Mariola Wierzbicka, Bogusława Rolek (red.) *Grammatische Strukturen im Text und im Diskurs*. T.4. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego; 53–76.
- Mikołajczyk, Beata, Jarosław Aptacy (2015b) „Fachtermini in der Rechtssprache – Lehrbefugnis und Lehrbefähigung im Hochschulrecht. Zur Bedeutung und Verwendung der Fachwörter in der Textsorte Habilitationsordnung”. [W:] *Studia Linguistica*. T. 34; 91–115.
- Mikołajczyk, Beata, Jarosław Aptacy (2016) „Terminologia specjalistyczna w zakresie niemieckiego prawa o szkolnictwie wyższym (na przykładzie niemieckich Lehrbefähigung/Lehrbefugnis) jako wyzwanie dla tłumacza na język polski. Rozważania lingwistyczne.” [W:] Anna Fimiak-Chwiłkowska, Justyna

Woroch, Barbara Walkiewicz (red.) *Norma a uzus I. Z zagadnień przekładu specjalistycznego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; 45–55.

Mikołajczyk, Beata, Jarosław Aptacy (2017) „Intratextuelle Verweise – Kohäsionsstiftung in Rechtstexten, dargestellt am Beispiel der Textsorte Habilitationsordnung” [W:] *Lingwistyka stosowana*. T. 4/2017; 109–138.

Wojtczak, Krystyna (2014) „O stopniach naukowych i *veniam legendi* w II Rzeczypospolitej. Część 2”. [W:] *Studia Prawa Publicznego*, T. 4(8); 11–31.

Received:

15.04.2022

Reviewed:

18.06.2022

Accepted:

3.07.2022